

Akiknek közelebbről és irányító módon van dolguk emberekkel, érdeklődéssel kísérhetik azokat a legújabb vizsgálódásokat, amelyek a hivatás vagy foglalkozás pszichológiájának és szociológiájának területén folynak. Hogy ebbe a kategóriába tartoznak a lelkipásztorok is, kitűnik abból, hogy a *Theologie und Glaube* időszerűnek találta közölni *Josef Schwerner* erre vonatkozó tanulmányát. Mint bevezetőben a szerző rámutat, a papoknak is jó felfigyelni arra, hogy a modern ipari fejlődés a kenyérkereső munka és az egyéni élet olyan különválását hozza magával, amilyen ismeretlen volt a mezőgazdasági jellegű multban. Több-kevesebb élességgel ellentétbe kerülhet egymással s nem ritkán kerül is a „hivatási ember” — úgyis mondhatnók: a dolgozó ember — és a „magán ember”, ami egy új, eddig azonban meg nem valósított szintézis szükségére vall. Vallási szempontból sem lényegtelen mozzanat ez, mert a mai embernél már szinte magától értetődő természetességgel esik ki hivatási tevékenysége a vallási felelősség köréből. Még komolyan hívó keresztények is hajlanak arra, hogy messze túlmenve azon a megkülönböztetésen, amelyet az evangélium tesz a „világ” és Isten országa között, ezt az „Isten országát”, mint teljességgel különálló valamit, énjüknek és életüknek egy egészen szűk szögletébe szorítsák. Holott — mondja Schwerner —, ha nyilvánvaló is, hogy sok okból nem gondolhatunk a hajdani egységesség visszaállítására, mi a változott körülmények között sem ejtethjük el azt a törekvésünket, hogy a kettőnek új harmóniáját biztosítsuk. Ennek minél nagyobb sikere okából ismerteti Schwerner azokat a megállapításokat, amelyekre a kutatók eddig eljutottak.

*

A problémát általában mint a hivatási ember és a magán ember szembefordulását tárgyalják a szociológusok és a szociálpszichológusok. Karl *Sacherl*, akinek ezirányú vizsgálódásaival Schwerner leginkább foglalkozik, nemrégiben megjelent könyvében oda következtet, hogy a különbség a hivatási ember és a magán ember között alapjában ugyanaz, mint amit

Hellpach írt le az ember mint egyén s az ember mint közösségi tag között. Igaz, hogy szigorúan véve az ember mindig benne áll valamilyen közösségben, ezek azonban nem egyforma kötöttséget jelentenek számára. Vannak igen laza közösségek, amelyek az ember egyéniségének tág teret engednek, s vannak igényes közösségek, amelyek csaknem egyértelműen határozzák meg vagy akarják meghatározni az ember magatartását. Ezekhez az igényes közösségekhez sorolja Sacherl a hivatást is, amelyről már sokkal előbb Max Weber mutatta ki, hogy szintén egy formája a közösségnek. Annak az embernek ugyanis, aki valamely foglalkozást úz, szükségyszerűen bele kell illeszkednie abba a csoportba, amelyet a hivatás többi gyakorlója és érdekelteje együttesen alkotnak. Bele kell illeszkednie, mert a csoport határozott követeléseket támaszt irányában, olyan követeléseket, amelyeknek teljesítése nincs az egyén tetszésére bízva. Ez a forrása a köztük keletkezhető feszültségnek. Kézenfekvő perze, hogy minél kevésbé esik neheze az egyénnek a közösségi követelések teljesítése, annál kisebb a feszültség. A tapasztalás azonban azt tanítja, hogy tökéletes feloldódás csupán elméletben létezik. Nincs az a dolgozó, akár munkás, akár tisztviselő, író vagy orvos, aki egy és más miatt ne elégedetlenkednék. Végeredményben tehát a hivatás és a személyiség viszonyát úgy kell tekintenünk, mint poláris feszültségi viszonyt az ember egyénisége és a hivatási közösség igényei között. Sacherl ezt röviden „személyi-hivatási feszültségnek” nevezi.

Ez a feszültség akkor lesz különösen nagy, ha kirívó eltérés az egyenetlenség áll fenn az egyén hivatása és a „hivatottsága” között, vagyis a ténylegesen betöltött munkakör s ama teendők között, amelyekhez az egyén valóban vonzódik s amelyeknek végzésére okkal vagy ok nélkül rátermettnek érzi magát. Ilyen „kiborult” lelkekkel mindannyian csőtül találkoztunk. Társadalmi érdek és feladat lenne számunknak minél kisebbre való csökkentése. Sokan gondolnak arra, hogy a pályaválasztás megkönnyítésével elejét vehetnők a későbbi fe-

szültségnek, főleg egy olyan társadalomban, amely gyakorlatilag is igyekszik megadni a módot a továbbtanulásra, a mindenfajta tehetségek érvényesülésére. S nyilván elejét is vehetnék, ha — mint *Spranger* kívánja — „a pályaválasztás a személy komoly megalapozott értékelő döntésén” nyugodnék. A valóság azonban az, hogy az egyéni elhatározások többnyire egészen más motívumokból erednek. Első helyen említi Sacherl azt a nagy szerepet, amelyet az affektív, az erősen érzelmi tényezők játszanak. Az az ember például, akinek magatartását visszanyomott szekszuális komplexusok vagy kisebbségi érzések szabják meg, rendszerint annak az „affektív hivatáshajlammal” enged, amely a választott hivatást nem voltaképpen magában fogja meg, hanem mint eszközt és alkalmat más természetű nehézségeinek áthidalására. További ok Sacherl szerint az a körülmény, hogy sokszor gazdasági és társadalmi megfontolások határozzák meg a pályaválasztást. Harmadik ok lehet, hogy a fiatalok, amikor hivatást választanak, sem önmagukat, sem a hivatást nem ismerik elegendően. Nem is beszélve arról az esetről, amikor egyáltalán nem ök „választanak”.

Érdekes különben, hogy már *Nietzsche* „csaknem szabályszerűnek” mondta az egyenletlenséget az úgynevezett élethivatás és a szemellátható nem-hivatottság között. Az emberek jökora hányada a maga foglalkozását „szükséges rossznak” tekintti, amely elszakítja őt a „tulajdonképpen” élettől. Számukra a hivatási kör és a „magán kör” egészen más dolog.

Azt az embert, aki elhibázta vagy akire ráerőltették a hivatását — írja Sacherl —, „beteggé teszi az a világ, amelynek kellene, hogy az „övé” legyen, de hivatottság hiányában mégsem lehet az”. S az ilyen hivatási konfliktusok jelentőségét ma már a pszichopatológia is mind nagyobb fokban mérlegeli. Az aránytalanság hivatás és hivatottság között ugyanis egy nagy személyi-foglalkozási feszültséget idéz elő, ami kiegyensúlyozatlanságban, örökös elégedetlenségben, belső hasadásban és széttépettségben nyilvánul meg. „A hivatási konfliktusok így lelki, sőt nem ritkán testi megbetegedésekre vezetnek, baleseteket okoznak, bűncselekményekre csábítanak.”

Szerencsés mozzanat mindenesetre, hogy mivel az ember személyisége nem merev és változhatatlan, módosulhat az aránytalanság is a hivatás és a személyiségi strukturában gyökerező hivatottság között. *Spranger* és *Thurnwald* vizsgálódásaira is utalva, *Sacherl* elsősorban a hivatás-átörökítésnek, illetve a nemzedékek feltörekvési vonalának jelenségét emeli ki. Utóbbira példa: sekrestyés — tanító vagy pap — köztisztviselő vagy tudós. Nem tételezhetjük fel, hogy az ilyen és hasonló esetekben a hajlam és a képesség a gyakorolt hivatásra mindig és teljesen „véletlenül” esik egybe. Az a tény is, hogy az illető kézzelfogható sikert könyvelhet el a hivatásában, ellene szól annak, hogy olyan mérvű erőszakot alkalmaztak volna irányában, hogy rákényszerített és így „elhízázott” hivatásról beszélhetnének. A „hivatottságot” tehát nem magyarázhatjuk úgy, mintha eleve egyértelmű és változhatatlan meghatározottság lenne. Nemcsak formálható az, de bizonyos határok között más tényezők is léphetnek helyébe. Sacherl három ilyen tényezőt világít meg: a nevelést, magának a foglalkozásnak kihatását és az etikai magatartást.

Nem kétséges, hogy már a családi hagyomány, az otthon sajátos légköre és a célzatos iskoláztatás egy fajta hajlamot és alkalmasságot termelhet ki.

Idő múltával azonban a feszültséget a hivatás és a nemhivatottság között magának a foglalkozásnak befolyása is csökkentheti. *Roithacker* szerint még akkor is, ha az ember nem a személyiségében rejlő motívumok miatt sodródik oda egy foglalkozáshoz, ez a foglalkozás visszahatóan új beállítottságot érlelhet ki benne. Ha az egyén már belehelyezkedett foglalkozásának világába, akkor ez magához ragadja őt és észrevétlenül is alakíthatja. „Hivatás — mondja Sacherl — összeolvasztja az egyén személyi tartalmait a közösség személytelen tartalmaival és a „természeti temperamentumot” sajtol... beállítottságokra és magatartásokra kényszerít, amelyek korábban talán idegenek voltak az egyéntől.” Hellschlag megfigyelése szerint „ez a változási folyamat előbb csak a felületet érinti, később azonban a lelki struktúra mélyére hatol”.

A hivatottság szokványos értelem-

ben vett hiányát pótolhatja végül, hogy az emberek gyakran azért válsztnak valamely foglalkozást, hogy nagyobb társadalmi megbecsültetésre jussanak, vagy egyenesen azért, hogy magasabb eszményeket szolgáljanak. Lehetéges, hogy mi magunk is érezzük, hogy egy másik foglalkozásban többet és tökéletesebbet nyújthatnánk, választott foglalkozásunkat azonban objektív tartalma miatt etikai megfontolásból helyeseljük. Kötelességeket ismerhetünk fel valami téren — mondja Sacherl — s akkor a „hivatottság” számunkra „hívássá” válik. Ez a hívás mint „belső hang” is fölléphet lelkünkben. S nem is mindig a „hajlamot” áruja el, mert a hívás a hajlam ellen, sőt maga az „alkalmasság” ellen is irányulhat. Nyilvánvaló azonban, hogy a kötelesség teljesítésének tudata, ez az etikai magatartás még ilyen esetekben is lényegesen fogja enyhíteni a személyi-foglalkozási feszültséget, amelyre egyébként számitani kellene.

*

Általánosságban érvényes azonban az a tétel, hogy minél jobban megfelel az ember személyisége a választott vagy gyakorolt hivatás követelményeinek, annál kisebb a személyi-foglalkozási feszültség. Szerepe van itt a testi konstitúciónak is, bár *Coerper* alighanem túlzásba megy, amikor azt állítja, hogy bizonyos testalkatok egyenesen determinálnak egyes hivatásokra.

A legtöbb foglalkozás bizonyos rugalmasságot enged, úgy hogy az ember különböző módokon felelhet meg követelményeinek, s ennek folytán menekülhet a túlságosan nagy feszültségektől. A mód, ahogyan valaki megbirkózik hivatási teendőivel, határozza meg az ő „teljesítmény-típusát”.

Lipmann megkülönböztet „gnosztikus, technikai és szimbolizáló” hivatási tevékenységeket, amivel — mint *Sacherl* megjegyzi — „nagyban és egészben egy teoretikus, egy praktikus és egy esztétikus típusra következtet”. A hivatási tevékenység így más és más arculatot kap, attól függően, hogy milyen teljesítmény-típusba tartozik gyakorlója. A legtöbb kézműves a praktikus típust képviseli s így foglalkozását technikusnak végi. Akadnak azonban olyanok is köztük, akik az esztétikus típushoz tartoznak s ennek

megfelelően művészileg igyekeznek alakítani munkájukat, szemben egyes hivatásos művészekkel, akik csupán a technikában jeleskednek.

Alapjában teljesítmény-típusokat jelöl meg a magyar *Máday* István is, amikor „munkásokat” és „harcosokat” állít szembe egymással. Ennél a megkülönböztetésnél világlik ki az is, hogy egy nagy személyi-foglalkozási feszültség nem minden esetben jelent rosszat. A munkás típusát ugyanis az jellemzi, hogy megpróbálja kiegyenlíteni a feszültségeket hivatási és magán szféra között, mert — *Sacherl* szerint — „mozgékony, hívós, tárgyilagossá értelmi ember, aki az egyenletesen tovább folyó munkát szereti és idegenkedik mindenféle izgalomtól”. Ezzel szemben a harcoss típusba tartozóknak, akik „szubjektív, mindenkor dilettánskodó, érzelmi emberek”, egyenesen sütszégük van a feszültségekre, hogy ösztönzést kapjanak a fokozott tevékenységre.

Nagy mértékben befolyásolja az ember viszonyát a hivatásához az a körülmény is, hogy mennyire „közösségképes”, vagyis, hogy mennyire tud beilleszkedni a közösségbe, jelesen a foglalkozási közösségbe. Az az ember, aki abszolút „közösségképtelen”, már emiatt sem gyakorolhatja teljes értékűen a hivatását. A társas beállítottságú ember hasonlíthatatlanul könnyebben találja meg helyét a hivatási közösségben. S még ha esetleg lennének is folytatkozásai, a hivatás, amennyiben közösséget jelent, „fekszik” neki. A személyi-foglalkozási feszültség nála tehát sokkal kisebb, mint annál az egyénnél, akinek nehezebbre esik beletagozódni a közösségbe.

Sacherl „konszociálisnak” nevezi azokat a típusokat, akik a „közösségre hangoltan” viselkednek. Főleg a *Kretschmer*-féle „synton” vagy „cyklothim” egyéneket sorolja ide. „A cyklothim emberek átlaga — úgy mond — társulékony, emberbarát, realista és alkalmazkodóképes. Minthogy temperamentumuk együtt hullámzik a milióval, nem támadhat számukra éles ellentét az én és a külvilág között, következőképpen a magán szféra és a hivatási szféra között sem.”

A „konszociálisok” után említi *Sacherl* a „disszociálisokat”. Különbőség köztük, hogy amíg az előbbieket általában közösségre hangoltak, addig az utóbbiak csak korlátolt körben

azok. A disszociálisok válogatnak: „szociális eklekticizmust” űznek, különösen akként, hogy a nagyobb közösségekkel csupán felületes kapcsolatokat tartanak fenn, mindenesetre azonban — ellentétben az „ultraszociálisokkal” — nem a személyiségük ösztönös alkata miatt, hanem szándékos távolságtartásból. A disszociális ember — mint Sacherl kifejti — jellegzetes hordozója a személyi-foglalkozási feszültségnek: ő a „par excellencé” magán ember, aki elvégzi ugyan a munkáját, de igyekszik kivonni magát a hivatási közösségből és a közösségi feladatokból. Csak annál a változatánál csökken valamelyest a feszültség, aki elvileg helyesli a hivatási közösséget, csak éppen a gyakorlatban nem tud kitartani felismerései mellett. A közösséghez s így a legtöbb hivatáshoz való viszony egészen rossz a disszociálisok legalsó típusánál, az antiszociális típusnál, aki legfeljebb kis alcsoportok tekintetében — gondoljunk a bűnbandákra — tud pozitív beállítottságot tanúsítani a közösség irányában, egyébként közösség-ellenes és így hivatásképtelen is.

A skála végén a tulajdonképpeni aszociálisok állnak, amilyenekkel azonban csak a pszichopáták között találkozunk. Ellentétben az antiszociálisokkal, a legtöbb pszichopátának még van valami vonatkozása a közösséghez s így hivatásképesek is. Még a rideg kedélytelenek is, ha csak teljesítményüket nézzük, legalább egy hivatást nagy szubjektív eredményekkel láthatnak el: a kapitalista rendszerben sikeres üzletemberek lehetnek.

A személyiség tipológiai vizsgálatát „hivatás-tipológiai” vizsgálódással is ki kell egészítenünk, mert — mint Sacherl írja — „a személyi-foglalkozási feszültség nemcsak a személyiség egyedi sajátosságaitól függ, hanem az egyén által gyakorolt hivatás sajátosságai szerint is változik”. Ebben az irányban már Lipmann indítást adott, amikor a foglalkozásokat beosztotta olyanokra, amelyek érintkezést kívánnak az emberekkel, olyanokra, amelyeknek lényegében tárgyakkal van dolguk, és olyanokra, amelyeknél a tevékenység főként gondolkodást kíván. Így jutott Lipmann a „szakma” és a „hivatás” olyan megkülönböztetésére, amely eltér a közfelfogástól. Egy orvos, aki az egyetemen tanít, és

egy gyakorló orvos — úgymond — ugyanazt a szakmát műveli, de más a hivatásuk. Lipmann egy további megkülönböztetése a „magasabb” és az „alacsonyabb” hivatásokra vonatkozik, aszerint, hogy a hivatás több vagy kevesebb teret enged az egyéni kezdeményezésnek és alakításnak. Itt kézenfekvő a hozzákapcsolódás a személyi típusokhoz. Senki sem képzelheti, hogy egy hiperesztétikus „szkizotim” ember úgy belemerülhessen valami egyhangú tevékenységbe, ahogyan a „száraz” anesztétikusok, akik egy beskatulyázott foglalkozásban is nagyon jól találják magukat.

*

Kísérletet tesz Sacherl arra is, hogy magát a személyi-foglalkozási feszültséget is típusokra bontsa. Ennek során megkülönbözteti a magán szférát és a hivatási szférát összeolvadásának esetét a két szférát különválásának esetétől.

Ami az előbbit illeti, Sacherl megállapítja, hogy az összeolvadás vagy úgy történik, hogy a „személy” pólus a hivatási szférában, vagy úgy, hogy a „hivatás” pólus a személyi szférában oldódik fel. Ennek példaként, hogy a személyi szféra miként oldódhat fel a hivatásban, Sacherl az aszkétikus protestantizmust hozza fel, úgy, amint azt már Max Weber tárgyalta. Az ellenkező folyamatra viszont — úgy véli — a katolicizmus gyakorlata nyújtja a példát, mert „a katolikus szemléletben a hivatás csupán eszköz a személyiség alakítására”.

Schwermer sem tagadja, hogy ez a most említett szélsőség „specifikus katolikus veszedelmet” jelent, annak ellenére, hogy az egyház hivatalos tanítása egészen más. Erre különben maga Sacherl is rámutat. Félreérti azonban Sacherl az ószövetségi szentírást, amikor azt állítja — sok más gondolkodóval együtt —, hogy „a teremtési mítosz” a munkát „átoknak” tünteti fel. Mert hiszen magából a szentírási szövegből is nyilvánvalóan kitűnik, hogy nem maga a munka megy átok számba, hanem az a fáradalom és terheltség, amely a bűnbeesés óta tapad hozzá a munkához. A munkára vonatkozó felszólítás és megbízás ugyanis megelőzte a bűnbeesést s maga a munka az egész bibliában nagyrabecsülésnek örvend. Aquinói Szent Tamás, amikor erkölcsileg ér-

tékeli a munkát, egyenesen természet-törvénynek nyilvánítja a munkavégzés kötelességét, olyan sarkalatos törvénynek, amely minden emberre vonatkozik. Amikor pedig a munka lényegét fejtegeti, úgy fogja fel azt, mint az ember isteni hasonmásságának folyományát: ez a hasonmásság teszi képessé az embert arra, hogy a munka útján kivegye részét az isteni teremtményből. Egyébként pedig ami az egész „katolikus problémát” illeti — hangoztatja Schwermer —, azt kell mondanunk, hogy amikor mi, katolikusok a hivatási szférát beolvasztani látunk a magán szférába, csupán az történik, hogy a hivatási életet erkölcsileg belefoglaljuk a vallásiak körébe, amely nálunk kifejezetten közösségi viszonyokat tükröz, tehát egyáltalán nem aszociális.

A személyi-hivatási feszültség utolsó típusának Sacherl a „foglalkozáson felüli szintézist” mondja. Szorosan véve ez már nem is a feszültség egyik típusa, mert egyet jelent ennek a feszültségnek megszűnésével. Ebben az esetben nem is különböztethetünk meg már az egyénnél hivatási szférát és magán szférát. Az az ember valósítja meg ezt, aki viszonylagos teljességgel eszményeinek élhet. Példa rá az igazi művész és az igazi filozófus.

*

Schwermer a következőkben az eddigi vizsgálódások eredményeit összegezi.

A hivatás és a személyiség viszonya poláris feszültségi viszony a személy egyénisége és a közösség követelése között. Minél kisebb az össz-

hang a hivatás és a hivatottság között, annál nagyobb a feszültség a hivatás és a személyiség között, s annál veszélyeztettebb a személy egészséges kibontakozása. A „diszkrépancia” elkerülésére a szabad pályaválasztás sem ad biztosítékot, mert a hajlam és a képesség egybevágását csak tökéletlenül állapíthatjuk meg, s amellettt affektív mozzanatok is belezajtszanak a választásba. A nevelés és az etikai beállítottság, s különösen magának a hivatásnak befolyása azonban javíthatja az aránytalanságot hivatás és hivatottság között.

A foglalkozás és a személyiség viszonya nagyban függ a személy típusától. Az egyén teljesítmény-típusa meghatározza a módot, ahogyan végzi és alakítja a munkáját. A közösség-típus meghatározza az ember beállítottságát a foglalkozás mint közösségforma irányában. Minthogy az egyes foglalkozások különböző teret engednek az alakításnak és különböző fokban követelnek közösség-képességet, a hivatás és a személyiség viszonya függ még a hivatás-típustól is, amelyhez az egyes személyiség-típusok több vagy kevesebb egyértelműséggel alkalmazkodhatnak.

A személyi-hivatási feszültség először a személyiség-típusnak, másodsor a hivatás-típusnak függvénye, harmadszor és mindenekelőtt pedig azon múlik, hogy miként viszonyul a személyiség-típus a hivatás-típushoz. A feszültség a hivatási szféra és a magán szféra különválásához, vagy egyiknek a másik rovására menő kiszélesedéséhez vezethet, és csak kivételesen oldódik fel egy magasabb szintézisben.